

Кижини тоолаганынаң ужун декларациязы

1948 чылда улуг кырлаш айдынъ 10 кунунде Генеральный Ассамблей, 217 А(III) кижини тоолаганының ужун декларациязын ал-кел, резолюцияба аны угъустылар.

ПРЕАМБУЛАЗЫ

Парчын кижини тенъ тоолабазабыс, пош, шын, абыр чадыйыбыс пар полбас теп, кбрүп;

Кижилерди кыстап-кел тоолабанчыабыста, улуг кан тгүлүп, киж сагыжы кырыл турча теп, кбрүп;

Наа чадыйыбыс, ол парчын киж айдарын айдар, сананганын ажар чадыйы, анаң аара киж корукпан, керексинмен чбрер чадыйы ползын теп, кбрүп;

Кижилерди улуг тоолап, ыларга чозак полущсын теп, кыстаган кижилер кыстапчыган кижилердең тогра турбазыннар, бдүрүшпезиннер теп, кбрүп;

Ак чарыкта чатчыган чон-калыктар, бзере тартышпан, аргыштаныш полып, чатсыннар теп, кбрүп;

Пириктеген калыктары парчын кижиге улуг тоолаганынга, парчын кижиниң чадыйының кыймадынга, эр кжибе тиж кижиниң тенъ полчыганынга пүтчадып, позуның Уставка аны пастырып, киж аразындагы чадыйы чақшаарақ пол-парзын теп, санаганмыска кбрүп;

Пириктеген калыктардың кааннары парчын кижиге улуг тоолаганының керегин, чадыйыбыс пош поларының керегин, кожа катыш-келип иштерге сбс пергенин кбрүп;

Парчын кижиге улуг тоолаганы, парчын кижиниң пош чатчыганы кайда да, кемге да тың керек, анаң аара пис по айткан сбстерибистең шыкпаска тың керек полганын кбрүп;

Генеральный Ассамблей

парчын кижиге улуг тоолаганынаң, пош чадыйынаң ужун по Текши декларациязын угъза чарлапча; парчын каан, калык, киж по текши декларацияда пасканын иштезиннер теп, катка үргенип, кижилер аразында чбрүп, парчын кижиге улуг тооланганының, пош чадыйыбыстың керегинге полущсыннар, улуг пайрамнарда, пашка калыктарба, эзе, пириктеген калыктарба ылардың туңма калыктарба чыылыжып, парчын кижиге улуг тоолаганын, парчын киж пош чатканын чагдаттырып, иштеттирип этча.

Статьязы 1

Парчын киж, по чарыкка туғчадып, тең, пош туғча. Кижилер сагыштыг, актыг туғчалар, кижилерге пашка кижилербе аргыштаныштарга керек.

Статьязы 2

Парчын киж пашка кижилербе, ылар кайдыг да чон-калыктанъ шыкканынга, тиж ба, эр киж ба полганынга, кайдыг да тилбе чоокташканынга, кайдыг да партиядаң шыгара сананганынга, пай ба, чоқ киж ба полганынга пирда кбрбен, тең улуг тоолаган ползын, пашка кижилербе тең пош чатсын.

Статьязы 3

Парчын киж пош чатсын, аны кем да тегбезин.

Статьязы 4

Пирда киж кул полбазын, кайдыг да кижини кул эдерге, кул эдип садырга чарабас.

Статьязы 5

Пирда киж пашка кижиге шаптырбазын, кыстаттырбазын, моғаттырбазын, кайде да чабал эттирбезин.

Статьязы 6

Парчын киж, ол кайда да чадып, пашка кижилерге улуг тоолаттырзын.

Статьязы 7

Парчын киж, ол кайдыг да чозактыг, тиллиг полза, по декларацияга кбре, чозак аны пашка кижилербе тең кбр-турзын.

Статьязы 8

Парчын киж, аны улуг тоолабанчыганныранда, чаргыга кирзин, ааң керегин чаргычы маттап кбрүп, оң этсин.

Статьязы 9

Пирда киж ээде ле туттырган полбазын, ноо-ноо чердең шыгара сүрүлбезин.

Статьязы 10

Парчын киж, аны чаргыга тўжўргеннеринде, ажилдыра, шын чаргы чаргылазын.

Статьязы 11

Парчын киж, ол кыйал эткен теп найнаганнарында, ааң кыйалы эткенин оң чаргычы кат шыгарбанче, ол кыйалы чоқ киж теп адалзын.

Ноо да киж, тем-тем алында кыйал эдип, наа ла шыккан чозакка кбре, чаргыга тўжўрбезин. Турбеде одурып, шыгып, ам, наа ла шыккан чозакка кре, полганынаң кадыгаарақ этпезиннер.

Статьязы 12

Ноо да кижиниң сагыжын сананганынга, семьязы чатчаң эминге, ааң паскан катка, ааң тўлдиң ағынга кем да кирбезин, арлашпазын.

Статьязы 13

Парчын киж кайага чбрерге саназа, анда чбрзин, кайда чадарга саназа, анда чатсын, кайдыг да каан черинде.

Парчын киж позуның черинең кайага саназа, ага парзын, айланар полза, позуның черинге айланзын.

Статьязы 14

Парчын киж, аны черинең шыгара сўргеннеринде, кайага да тезерге саназа, тессин.

Киж тезе бдүрзе-оорлаза, пириктеген калык организацияның чозактарынга кбре, ага полужарга чарабас.

Статьязы 15

Парчын киж и гражданство лыг ползын.

Кемге да ааң гражданство зын ээде ле алыб-аларға чарабас.

Статьязы 16

Эр киж и тиж и киж ибе, эр шенинге четкеннеринде, ноо да небеге, шырайынға, куда йға пўткенинге, чон-қалыгынға кўрбен, алышсыннар.

Өзере ле сананыш-келип, алышсыннар.

Семья, ол қалықтың пўлўгў. Анаң аара қалық аға полушсын.

Статьязы 17

Парчын киж и чағысқа да, кемме да пирге да полза, эм-мал тутсын.

Кемнең да тутқан эм-малы пашқа киж ибе ээде ле алдырбазын.

Статьязы 18

Парчын киж и ноода ужун саназа, анаң ужун саназын, қайдығ да куда йға пўдерге саназа, аға пўтсин, чағысқа да, кемме пирге, қожа да, киж илердиң кўзўнче да, киж иге кўрдўрбен да позуның чозағын тутсын.

Статьязы 19

Парчын киж и ноо ла сана рға саназа, аны саназын, ноо ла айдарға саназа, аны айтсын, ноо ла тилерге, табарға саназа, аны тапсын, кем да аны қайдығ черде да тоқтатпазын.

Статьязы 20

Парчын киж и абыр чыылы жарға саназа, абыр чыылышсын.

Кемни да кўшпе чыылысқа киридерге чарабас.

Статьязы 21

Парчын киж и қаан-тўрези керегинге арла жарға саназа, позу да, позуның киж ины ызып, арлашсын.

Парчын киж и, позуның черинде қаан-тўрези керегинге кирерге саназа, пашқа киж илербе тең кирзин.

Каан-тўрези қалықтың санағанын уқчалар, ол қалығы қаан-тўрезинге тутча, қалықтың санағаны пош уғулзын.

Статьязы 22

Парчын киж и, қалық аразында чўрўуп, чақшы чадарға, қатчы поларға, пай поларға керек небелерин алзын.

Статьязы 23

Парчын киж и қайда иштерге саназа, анда иштезин, чақшы черде иштезин, иш чоққалбазын.

Парчын киж и, пирда қыстатпан, иштеп тең ўлўш алзын.

Парчын иштепчыған киж и, позу, ааң семьязы чақшы пай чадарға, чедер ақча алзын.

Парчын киж и позуның керегинең ужун профсоюз пўдўрзин, пашқа профсоюзстарынға кирзин.

Статьязы 24

Парчын киж и тынана рға керек полза, тынанзын, ойун ойна рға саназа, ойназын, ужы-пажы чоқ тем иштебезин, отпусктығ ползын.

Статьязы 25

Парчын киж и аға керек чи иж иң чи изин, керек кебин кессин, керек эминде чатсын, қазықтығ поларға, пашқа да керек небени алзын, иш чоқ пол-парза, қаар-парза, палығлығ, ағрығ пол-парза, пашқа да шедиктерге кир-парза, чедер ақчалығ ползын,

Корсақтығ эпчи, кичиғ пала матап полуштығ ползыннар. Сура с паллар аба-ичелиғ палларба тең ползыннар.

Статьязы 26

Парчын киж и қатқа ўргензин. Ақча тўлебен қатқа школда ўргензин. Тўрт класқа тўбнче парчын пала ўргензин. Техникалығ, профес сиялығ школларда ўргенерге саназалар, ўргензиннер. Институтқа ўргенерге саназалар, сағыш четсе, ўргензиннер.

Қатқа ўргенип, киж илер позуның қуттарын ажып кўрзиннер, пашқа киж илерди тоолазыннар, религияларынға, чон-қалықтарынға кўрбен, тоолазыннар, пириктеген қалықтардың организациязының керегин эди п, абыр-қазық эди п чатсыннар.

Аба-ичелери позуның кичиғ палларынға қатқа ўргенер черин қайда саназалар, анда табалзыннар.

Статьязы 27

Парчын киж и чўлўң керегинге кирерге саназа, кирзин, пилим керегинге кирерге саназа, кирзин, иштеген пайын алзын.

Кем да, пилим небени, кер сўс, чооғаш пас-салза, ааң иштегенин улўғ тоолазыннар, асқайлабазыннар.

Статьязы 28

Парчын киж и қалықтар, киж илер араларында, по декларацияда пасқан небелерге кўре, улўғ тоолаттырзын, асқайлатпазын.

Статьязы 29

Парчын киж иниң ааң позуның чон-қалығынаң алында бдўш пар; ол бдушти чонқалыгынға тўлеп, киж и позуның қудын ажылып, ырызын-ўлўжин алча.

Парчын киж ини, ол пош, тең полчығанда, аны чозақ ла тоқтатча; ол чозақ пашқа киж илердиң пожын, тең полчығанын тоолапчыған чозағы.

Парчын киж иниң пожы, тең пириктеген қалықтар организациязынынх керегинең тоғра полбазын.

Статьязы 30

По декларацияда пасқан небелери пир ле қаан черин, пир чон-қалықтың керегин тутчаң небелери эбес; кемге да, по декларацияда пасқан небелерин чоқ эдерге чарабас; по декларацияда пасқан небелери, кижилерге полуш-келип, пистиң чақшы чадыйыбыс пўдўрзиннер.

Авторы перевода

Кандидат филологических наук, член Союза писателей России, с.н. сотрудник Института филологии СО РАН Л.Н. Арбачакова, Кандидат филологических наук, член Союза писателей России, доцент кафедры шорского языка и литературы Г.В. Косточаков.